
Datum: 17 november 2020
Status: Versie 2

Inleiding

LNV heeft in het kader van haar Rijksvisie Kringlooplandbouw Twente aangewezen als experimenteerregio. Daarnaast participeert Twente in het Interbestuurlijk programma Vitaal Platteland (IBP) en is het onderdeel van de RegioDeal. Deze drie trajecten zijn erop gericht richting en ondersteuning te bieden aan de omslag naar kringlooplandbouw.

Zowel voor de uitvoering van proeftuinen en projecten, als voor de (bestuurlijke lobby is er behoefte aan een gestructureerde agenda voor de experimenteerregio Twente, het IBP en RegioDeal. Met deze agenda kunnen de proeftuinen doeltreffender worden ingericht met het oog op realistische en economisch haalbare ontwikkelpaden naar kringlooplandbouw. Tevens is de agenda houvast om de benodigde experimenteerruimte in beleid, wet- en regelgeving te onderbouwen en om een gezamenlijke lobby te voeren voor een beleid dat kringlooplandbouw stimuleert.

Dit document bevat deze agenda. In deze agenda worden alle thema's en activiteiten die lopen binnen genoemde trajecten voor wat betreft experimenteerregio Twente voor kringlooplandbouw samengebracht. Dit sluit aan op de beleidsinzet van de minister van LNV voor dit onderwerp. In het Realisatieplan Visie LNV van juni 2019 wordt de beleidsinzet als volgt beschreven:

- *“Ik wil experimenteerruimte bieden om tegemoet te kunnen komen aan de vragen die leven over toepassing van kringlooplandbouw, om te beginnen voor projecten binnen het Kwaliteitsbeeld van de agro-agenda Noord-Nederland (waaronder Schiermonnikoog), agro-innovatieregio Achterhoek, Agro-Proeftuin de Peel (als onderdeel van en in verbinding met het experimenten kringlooplandbouw binnen het Interbestuurlijk Actieprogramma Zuidoostelijke zandgronden), GLB-pilot Akkerbouw Flevoland, en Mineral Valley/Twickel (onderdeel van de Regiodeal Twente).*
- *Naast de samenwerking in het kader van de Regio Deals en het IBP-VP wil ik de provincies uitnodigen om in hun nieuwe bestuursperiode een actieve partner te zijn in de beweging naar kringlooplandbouw, om zo veel mogelijk onze agenda's en inzet gelijk te richten. Provincies doen daartoe al een handreiking in de vorm van het coalition paper dat zij mij onlangs hebben doen toekomen, dat hun gezamenlijke agenda verduurzaming landbouw bevat.*
- *Ook de gemeenten en waterschappen nodig ik uit om, onder andere via de Regio Deals en het IBP-VP, bij te dragen aan de omslag naar kringlooplandbouw. Daarbij zal ik binnen de mogelijkheden ruimte geven voor regionaal maatwerk waar dat aansluit bij de specifieke regionale context en uitdagingen.”*

De inhoud van de agenda experimenteerregio Twente voor kringlooplandbouw is tot stand gekomen langs twee lijnen. Ten eerste vanuit de activiteiten en projecten die zijn opgezet vanuit de rijksoverheid voor de experimenteerregio's en ten tweede vanuit de behoefte van de deelnemers aan proeftuinen in Mineral Valley Twente en op Landgoed Twickel.

De agenda bestaat uit drie actielijnen. Doel van de agenda is vooral om voor de gezamenlijke overheden knelpunten voor kringlooplandbouw te identificeren en agenderen, om vervolgens de dialoog aan te gaan met de overheden en de sector, hoe deze knelpunten opgelost kunnen worden. Deze dialoog is urgent, omdat er nu nog onvoldoende duidelijkheid is enerzijds over welke experimenteeruimte er is of verwacht mag worden en anderzijds of de gevraagde ruimte wel leidt tot een ontwikkeling naar kringlooplandbouw. De agenda moet er toe leiden dat beleidsmakers, experts en de praktijk, samenwerken aan ruimte en oplossingen om de stap naar kringlooplandbouw te kunnen maken.

Agenda experimenteerregio Twente kringlooplandbouw

De agenda bestaat uit drie actielijnen. Doel van de agenda is vooral om voor de gezamenlijke overheden knelpunten voor kringlooplandbouw te identificeren en agenderen, om vervolgens de dialoog aan te gaan met de overheden en de sector, hoe deze knelpunten opgelost kunnen worden. Deze dialoog is urgent, omdat er nu nog onvoldoende duidelijkheid is enerzijds over welke experimenteeruimte er is of verwacht mag worden en anderzijds of de gevraagde ruimte wel leidt tot een ontwikkeling naar kringlooplandbouw. De agenda moet er toe leiden dat beleidsmakers, experts en de praktijk, samenwerken aan ruimte en oplossingen om de stap naar kringlooplandbouw te kunnen maken.

Voor alle drie actielijnen lopen al verscheidene acties en projecten bij MVT en het IBP. Deze agenda is bedoeld om meer samenhang te bereiken en na te gaan of er nog onderdelen missen of aangescherpt moeten worden en kan als basis gebruikt worden voor de lobby voor Twente. De agenda is ook de basis voor het rapporteren van de voortgang op de genoemde punten.

Actielijnen voor Twente:

1. *Houvast*: Hoe ziet kringlooplandbouw er uit voor Twente en voor de verschillende bedrijfstypen? Wat zijn de onderdelen ervan?
2. *Inspiratie*: Wat is onze gezamenlijke ambitie in Twente? Welke toekomstbeelden hebben we daarbij? Wat leren we uit onze proeftuinen? Welke voorbeelden van elders en kennis kunnen we gebruiken?
3. *Ontwikkeling*: Wat is er nodig om te komen tot realistische en economisch haalbare ontwikkelpaden te komen? Welke experimenteeruimte is nodig?

Actielijn *Houvast*

Deze actielijn is bedoeld om grip te krijgen op wat kringlooplandbouw is. Dat gebeurt aan de hand van de volgende acties:

- Ontwikkelen Kritische Prestatie Indicatoren (KPI's) voor kringlooplandbouw.
- Samenwerking akkerbouw en veehouderij.

Actielijn *Inspiratie*

Deze actielijn is bedoeld om de ambities voor kringlooplandbouw in Twente helder te krijgen, inspiratie op te doen en te leren hoe om te gaan met kringlooplandbouw: Dat gebeurt aan de hand van de volgende acties:

- Toekomstbeelden en ontwikkelpaden:
  - Ontwikkelen toekomstperspectief landbouw 2030.
  - Toekomstbeelden boerderij en afzetmarkt 2050

- Uitvoeren proeftuinen MVT.
- Leren en kennisdelen:
  - Kennisagenda maken en uitvoeren.
  - Leren en communiceren.

Actielijn Ontwikkeling

Deze actielijn is bedoeld om de ontwikkeling naar kringlooplandbouw mogelijk te maken. Dit gebeurt aan de hand van de volgende acties:

- Benodigde experimenteerruimte in beleid, wet- en regelgeving mogelijk maken
- Verruimen verdienmodel boeren:
  - True pricing
  - GLB-pilots.

Het vinden/verkrijgen van voldoende experimenteerruimte is in de praktijk niet eenvoudig. Dat geldt voor de wet- en regelgeving die door het rijk wordt vastgesteld, maar ook voor regels die door de lagere overheden worden opgelegd. In de bijlage is een uitwerking opgenomen van de stand van zaken voor wat betreft de behoefte aan experimenteerruimte in de proeftuinen van Mineral Valley Twente.

Stand van zaken behoefte experimenteerruimte

Onderdeel van de actielijn *ontwikkeling* is het krijgen van voldoende experimenteerruimte om proeftuinen uit te kunnen voeren. De ervaring in de proeftuinen is dat er vele obstakels zijn in beleid, wet- en regelgeving om in de praktijk aan de gang te gaan met kringlooplandbouw. Dat ontmoedigt de deelnemende boeren en anderen om aan de slag te gaan met kringlooplandbouw.

Onderstaand is op hoofdlijnen de huidige behoefte aan experimenteerruimte aangegeven. De onderwerpen zijn naar voren gekomen uit de praktijkproeftuinen van Mineral Valley Twente. De onderwerpen zijn vervolgens besproken met experts van deelnemende partners van Mineral Valley Twente en ook met vertegenwoordigers van het ministerie van LNV voor de experimenteerregio's.

Op een enkel onderwerp is in het afgelopen jaar enige vooruitgang geboekt, of zijn er andere oplossingen gevonden. Maar wat nodig is, is de dialoog te starten en de onderwerpen gezamenlijk te analyseren op relevantie voor het beleid voor en de praktijk van kringlooplandbouw. Deze dialoog moet leiden tot betekenisvolle stappen waarmee in Twente de ontwikkeling naar kringlooplandbouw mogelijk gemaakt wordt.

Samenvatting huidige lijst onderwerpen waarvoor experimenteerruimte nodig is om goed opgezette en begeleide proeven te kunnen doen:

Onderwerp	Issue/knelpunt	Nodig bij Rijk	Provincie	Gemeente	Waterschap
Gebruik biomassa	Compost telt mee in de mestboekhouding	Vrijstelling voor compost mest Werkings-coëfficiënt compost aanpassen			
	Berm- en sloot maaisel mag maar beperkt worden gebruikt als bodemverbeteraar	Verruiming ontheffing Discussie afvalstatus	In milieubeleid en -handhaving pilots mogelijk maken i.r.t. vrijstelling rijk	In bestemmingsplannen opslag van bermgras op kopakker toestaan	
Kunstmest vervanging	Op dit moment is er geen ruimte voor een pilot kunstmest vervanging in Twente (zoals in Achterhoek wel kan)	Pilotstatus in het zevende actie programma Nitraat richtlijn			
	Digestaat uit monovergisting (Jskoud) kan niet ingezet worden als kunstmest vervanger	Ontheffing gebruiksnorm voor digestaat			
	Dunne fractie varkensmest (RegioDeal) kan niet ingezet worden als kunstmest vervanger	Vrijstelling gebruik dunne fractie bij derogatie Evt. ontheffing gebruiksnorm voor Dunne fractie			
	Kringloop graasdierbedrijven kan niet gesloten worden	Ontheffing om de gehele gebruiksnorm stikstof te benutten voor dierlijke mest (van graasdieren) van het eigenbedrijf			

		Ontheffing voor bovengronds uitrijden van drijfmest Ontheffing om vaste mest tot en met november uit te rijden			
Ammoniakuitstoot	Middelvoorschriften (stallvloer) vervangen door doelvoorschriften (geborgd meten uitstoot)	Ontheffing van de regels voor vergunning verlening huisvesting, milieu en natuur op basis van geborgd meten van uitstoot	In milieubeleid en -handhaving pilots mogelijk maken i.r.t. ontheffing rijk	In milieubeleid en -handhaving pilots mogelijk maken i.r.t. ontheffing rijk	
Derogatie	Maïsoogst voor 1 oktober bij nazaai vanggewas	Verschuiven datum naar 15 oktober voor effectievere benutting en alternatieven Vrijstelling vanggewas voor proef jaarrond meten en evenwichts-bemesting			
	Geen ruimte in derogatie voor teelt eigen eiwit	Ontheffing 80%/20% regel (bijv. 70%/20%/10%)			
	Derogatie geldt nu per bedrijf, maar in Markelo Noord wil men experimenteren met afspraken op gebiedsniveau	Gebiedsgerichte derogatie mogelijk maken			
Sturingsmodel	Er wordt niet gestuurd op integrale ketens en doelen	Meedenken over systeemwijziging wet- en regelgeving	Meedenken over systeemwijziging wet- en regelgeving	Meedenken over systeemwijziging wet- en regelgeving	Meedenken over systeemwijziging wet- en regelgeving
	Landschapselementen vallen nu buiten perceelregistratie bedrijfsareaal	Wijze van vaststellen bedrijfsareaal RVO aanpassen.			

De onderwerpen worden onderstaand nader uitgewerkt.

Gebruik biomassa

In de huidige proeftuinen gaat het om gebruik van keurcompost (Twence) en berm- en slootmaaisel.

Keurcompost (proeftuin 200 ha.):

- Vrijstelling van opgave van mineralen uit compost in de mestboekhouding, die ingezet worden als bodemverbeteraar in het bemestingsplan gedurende de proef. De effecten van gebruik van compost als bodemverbeteraar zijn nog onvoldoende hard aangetoond, waardoor agrariërs niet de keuze maken om mest af te voeren om ruimte in het bemestingsplan te krijgen, waarmee bodemverbeteraars zoals compost ingezet kunnen worden. Om boeren enthousiast te krijgen om mee te werken aan een dergelijke proef vragen we vrijstelling voor de mineralen in de aangevoerde compost gedurende de proef. Hiermee wordt ook voorkomen dat boeren op voorhand afhaken door mogelijke lagere gewasopbrengsten gedurende de proef.
- Werkingscoëfficiënt compost: De RVO hanteert nu een werkingscoëfficiënt van 10% voor de stikstof en 50% van de fosfaat voor compost. De huidige regelgeving is gebaseerd op mineralen N-P-K en houdt geen rekening met de bodemvruchtbaarheid/gezondheid.
- *Nut van de proeftuin:* Korte kringlopen worden gesloten. Compost kan in de directe omgeving, van waar het is geproduceerd toegepast worden. Benutting en vastlegging van mineralen en koolstof in de bodem verbeteren. Daarmee uitspoeling / verspilling van mineralen te beperken. Vochtregulerend vermogen van de bodem verbeteren, waardoor de bodem beter in staat is om te gaan met natte vs droge periodes. Stimuleren van gezonde bodem en bodemleven, waardoor de ziekteverendheid van de bodem verbeterd wordt. Er hoeft minder gebruik gemaakt te worden van chemische bestrijdingsmiddelen, wat voordelen biedt voor biodiversiteit en helpt de sociaal economische positie van de agrarisch ondernemer te versterken als schone voedselproducent.

Bermgras

- Afvalstatus: bermgras is nu afval. Er is een ontheffingsregeling, maar die biedt nog onvoldoende ruimte om bermgras breed te kunnen toepassen. Op dit punt zijn er twee sporen:
  - Verdere verruiming van de ontheffingsregeling.
  - Geen afvalstatus. Volgens jurist Vechtstromen nu al mogelijk, maar volgens rijk en ODT klopt dat niet.
- Mogelijk dat ook meetellen van nutriënten in de mestboekhouding een knelpunt is/wordt.
- Er loopt overleg met alle overheden over de knelpunten in regelgeving. In januari 2021 wordt een vervolgoverleg gepland.
- *Nut van de proeftuin:*
  - Sluiten kringlopen, terugdringen emissies, verminderen verspilling biomassa.

- Bijdrage aan klimaatopgave door verhogen organische stofgehalte bodem en droogtebestrijding.
- Versterken biodiversiteit door verbeteren bodemgezondheid.

Kunstmestvervanging

Kunstmestvrij Twente

- In het ontwerp van het zesde actieprogramma Nitraatrichtlijn wordt aan de Achterhoek experimenteerruimte geboden voor ontwikkeling en toepassing van producten uit mestverwerking. Mineral Valley Twente wil hier ook mee experimenteren. In 2017 is een zienswijze op het 6^e Actieprogramma Nitraatrichtlijn ingediend, om voor Twente experimenteerruimte te krijgen, maar deze is afgewezen.
- *Nut van de proeftuin:* Kringlooplandbouw, vervangen van kunstmest door nutriënten uit (verwerkte) dierlijke mest.

Digestaat voor gezonde bodem

- Digestaat inzetten als kunstmestvervanger. Dit mag nu niet omdat het als dierlijke mest wordt gezien en meetelt voor de gebruiksnorm.
- *Nut van de proeftuin:* Kringlooplandbouw, vervangen van kunstmest door nutriënten uit (verwerkte) dierlijke mest.

Dunne fractie varkensmest

- Vrijstelling toepassing varkensmest bij veehouders met derogatie.
- Vervangen van kunstmest door dunne fractie.
- *Nut van de proeftuin:* Kringlooplandbouw, vervangen van kunstmest door nutriënten uit (verwerkte) dierlijke mest.

Nutriëntenkringloop gaasdierbedrijven sluiten en bodem verbeteren

Uitgangspunt in de proeftuin is het verbeteren van de bodemvruchtbaarheid, verbeteren van de kwaliteit en de kwantiteit van het bodemleven. Omdat te realiseren willen we meer goede organische stof kunnen toedienen. Dit willen we bereiken door enerzijds de mestkwaliteit te verbeteren, dat wil zeggen een mest met een hogere C/N verhouding (Dus meer organische stof per kilogram opgebrachte stikstof), anderzijds door het aanvragen van experimenteerruimte om meer dierlijke mest van het eigen bedrijf te mogen gebruiken. Als deze mest op een correcte manier wordt toegediend (o.a. meerdere kleine giften verdeeld over het jaar) en het bodemleven komt weer op gang dan zal kunstmest giften kunnen worden afgebouwd.

Drijfmest in de huidige vorm is giftig voor het bodemleven. Injecteren van drijfmest is dan ook contraproductief voor een goede ontwikkeling van het bodemleven. In het kader van deze proeftuin willen wij dan ook ruimte vragen om drijfmest bovengronds uit te rijden. Vanuit de bodem gezien is het najaar het ideale moment om vaste mest uit te rijden. Daarom wordt in het kader van deze proeftuin ook gevraagd ruimte te geven om de uitrijdperiode te verruimen voor vaste mest tot november van elk jaar.

Samenvattend wordt in het kader van deze proeftuin de onderstaande experimenteerruimte aangevraagd:

1. Experimenteer ruimte om de gehele gebruiksnorm stikstof te benutten voor dierlijke mest (van graasdieren) van het eigenbedrijf.
2. Experimenteer ruimte bestaande uit het bovengronds uitrijden van drijfmest
3. Experimenteer ruimte om vaste mest tot en met november uit te rijden.

Ammoniakuitstoot

Metten = Weten: aan de slag met ammoniakuitstoot

- Vraag experimenteerruimte: doelsturing ammoniakemissie door geborgd meten van emissies en dit te vertalen naar de regels rond vergunningverlening.
- Om meer te kunnen sturen op doelen (zie ook brief minister aan TK), is het van belang om goedgekeurde metingen te krijgen. In de proeftuin wordt de huidige meet- en rekenmethodiek wordt als basis toegepast en er zal gewerkt worden met geaccrediteerde meetinstanties.
- Uitwerking wanneer en door welk bevoegd gezag op ammoniakuitstoot wordt getoetst en in welke regeling de eisen zijn geformuleerd (welke overheid, welk ministerie gaat er over): In het Activiteitenbesluit milieubeheer staan milieuregels voor agrarische bedrijven. Daarnaast is er vaak een omgevingsvergunning milieu en NB vergunning (NatuurBeschermingsWet) nodig. De aanvraag voor een omgevingsvergunning milieu wordt getoetst aan de Wet ammoniak en veehouderij (Wav), de Wet geurhinder en veehouderij (Wgv). Het bevoegd gezag voor de vergunningverlening ligt bij de gemeenten en provincies. Betrokken ministerie: ministerie van Infrastructuur en milieu.
- *Nut van de proeftuin:* Stimuleren van (management) maatregelen die de emissie van ammoniak werkelijk naar beneden brengen. Kostenbesparingen voor de boer.

Derogatie

Vanggewas

- Datum 1 oktober loslaten. De sector opteert voor een andere deadline van minimaal 15 oktober of anderszins tot uiterlijk 31 oktober. Qua schaalgrootte zou dit als experiment kunnen worden toegestaan aan de boeren binnen de werkingssfeer gebied van MVT (i.c. 14 twentse gemeenten). Is deze schaal niet haalbaar dan een 'start' met een groep van bv. 10-20 boeren.
- Een eventuele afgeleide optie is het volgende: Enkele percelen vrijstellen van zaaien van vanggewas en daarvoor in de plaats jaarrond volgen/meten of dmv evenwichtsbemesting (35 kuub drijfmest op maisland + rijenbemesting) nog wel sprake is van stikstof die kan afspoelen.
- *Nut van de proeftuin:* We hebben een groep boeren met verschillende bedrijfsvoering bijeen gezet en ruim de ervaringen gedeeld. Er is gelukkig een tendens van wat eerst enkel als een zoveelste verplichting werd gezien, nu wordt gezien als 'dat is goed voor mijn land'. De praktijk leert dat bij -en onderzaai onvoldoende aanslaat i.t.t nazaai. De wetgever heeft met de 1 oktober deadline onbedoeld barrières opgeworpen.

Duurzame teelt veehouderijgewassen, eiwit van eigen land, o.a. veldbonen

- Ruimte voor een derde gewas op melkveebedrijven. Derogatie in plaats van 80% gras / 20% mais naar 70% gras / 20% mais / 10% akkerbouwgewas (anders dan mais). *Vraag experimenteerruimte: ruimte in voorwaarden derogatie om teelt en toepassing van veehouderijgewassen milieutechnisch te optimaliseren.*
- Dit is geregeld in de voorwaarden voor derogatie. Volgens ambtenaren van de EU-commissie is er wel ruimte om te veranderen, mits goed onderbouwd door Nederland.
- Een groter aandeel mais in het rantsoen van runderen, zorgt voor een efficiëntere fosfaat balans en tevens voor een lagere ammoniak/stikstof emissie! Doordat energie wordt omgezet tijdens de fermentatie, om een eiwit tekort op te vangen!
- In de derogatie, is een vanggewas verplicht, niet bij "niet-derogatie-bedrijven", dus netto, is er winst te behalen, als er op bedrijfsniveau, bij derogatie deelnemers meer maïs verbouwd, kan worden. Randvoorwaarde daarbij is dat de nitraat-richtlijn behaald blijft worden. De resultaten van "Twents meetnet bodem" laten zien dat dit kan! Voordelen zijn de veel hogere opbrengsten aan drogestof en nutriënten per hectare tov gras of andere gewassen. Tevens zorgt een groter aandeel mais in het rantsoen voor een lagere methaanemissie.
- Bijkomend voordeel van verruiming van de voorwaarden voor derogatie is dat de overige gronden van stoppende veehouders zodoende aantrekkelijker worden voor "3e gewassen" en invulling van biodiversiteit!
- *Nut van de proeftuinen:* Meer eigen eiwitproductie, minder import soja-producten, etc.

Duurzaam Markelo-Noord

- Vraag experimenteerruimte: gebiedsgerichte derogatie mogelijk maken.
- Derogatie wordt nu per bedrijf aangevraagd. De voorwaarden worden daardoor ook per bedrijf toegepast en deze zijn soms belemmerend om "de goede landbouwpraktijk" toe te passen. Door een gebiedsgerichte aanpak zijn de dezelfde voorwaarden beter in te passen, hetgeen bij gaat dragen aan het toewerken naar kringlooplandbouw.
- De gevraagde experimenteerruimte bestaat uit het mogelijk maken dat een groep agrariërs in een regio met elkaar een gezamenlijk derogatie aanvragen en krijgen.
- *Nut van de proeftuin:* Gezamenlijk behalen van maatschappelijke doelen.

Sturingsmodel

- Dit gaat meer om de algemene systematiek. Nu worden allerlei middelvoorschriften gehanteerd. Beter is het te sturen op de maatschappelijke doelen die we ermee willen behalen. Deze zouden regionaal moeten worden vastgesteld.
- GLB-pilots: Geef de boer de verantwoordelijkheid voor behalen doelen en de regio het vertrouwen om het te organiseren!

Experimenteerruimte Twickel

- *Vraag experimenteerruimte: landschapselementen mee laten tellen voor de perceelsregistratie.*

- Er zijn vele regelingen die uitgaan van een zekere mate van natuurinclusiviteit. De stichting milieukeurmerk hanteert voorwaarden, de melkfabrieken hebben varianten, de bank hanteert in sommige regio's een rentekorting en de overheid streeft naar natuurinclusiviteit. Het is de kunst deze regelingen te laten samengaan zodat er een systeem van natuurinclusiviteit is.
- Belangrijk knelpunt is het niet kunnen opnemen van landschapselementen in de perceelsregistratie als bedrijfsareaal. Daarnaast wringt de regelgeving op landgoederen.
- Landbouwers moeten de landschapselementen die in of tegen hun land aan ligt kunnen opgeven voor de perceelsregistratie en het landgoed moet het beheer kunnen uitvoeren en eventuele bijdragen daarvoor kunnen aanvragen.
- *Nut van de proeftuin:* Beschermen landschapselementen en versterken bedrijfsvoering boer.

Samenhang proeftuinen; maatschappelijk rendement sluiten kringlopen

In MVT worden proeftuinen uitgevoerd met een specifieke focus. Maar elke proeftuin is een stukje van de puzzel om te komen tot kringlooplandbouw. Het is dus ook goed het bredere beeld voor MVT te schetsen.

Kringlooplandbouw richt zich op het beter sluiten van kringlopen om ervoor te zorgen dat de negatieve effecten van de landbouw op omgeving en klimaat kleiner worden. Er is geen algemeen recept voor het sluiten van kringlopen. Dit is afhankelijk van de lokale en regionale omstandigheden. Dat betekent dat een grote diversiteit aan bedrijfsmodellen nodig is om de kringlopen meer te kunnen sluiten. De huidige wet- en regelgeving richt zich voor een belangrijk deel op het voorschrijven van specifieke maatregelen. Bovendien is het veel 'one-size-fits-all' regelgeving met weinig ruimte om in te spelen op specifieke omstandigheden. Dit belemmert de ontwikkeling van kringlooplandbouw, omdat innovatieve werkwijzen in heel veel gevallen niet passen binnen de middelvoorschriften. Bovendien grijpen deze middelvoorschriften vaak in het hart van het vakmanschap van de boer in. Dit leidt tot frustratie en onbegrip en vermindering van draagvlak voor het bereiken van maatschappelijke doelen. Mineral Valley Twente pleit ervoor om de middelvoorschriften waar mogelijk te vervangen door doelvoorschriften voor kwaliteit van lucht, bodem, water en klimaat, geënt op de regionale situatie. Dit geeft ruimte voor innovatie, voor maatwerk per bedrijf afgestemd op de lokale en regionale omstandigheden, meer mogelijkheden voor kleinere MKB-bedrijven om nieuwe technieken te ontwikkelen en toe te passen, een grotere ondernemersvrijheid voor de boer en daarmee een veel grotere prikkel voor om beter te presteren op de gewenste milieudoelen.

Uitgangspunt voor kringlooplandbouw is dat de partijen in de keten een goed verdienmodel hebben. Door ruimte te geven in de regelgeving en meer op doelen voor de regio af te gaan rekenen, kunnen de bedrijfsprocessen in de keten beter op elkaar afgestemd en geoptimaliseerd worden, om zo een groter maatschappelijk rendement te behalen.

Voorbeelden nieuwe ketens kringlooplandbouw met sectoroverstijgende voordelen:

Coöperatie IJskoud bestaat uit een aantal veehouders die hun rundveemest vergisten in een monovergister. Hiermee produceren zij groen gas, een alternatief voor aardgas. De vergisters werken het beste met zo vers mogelijk mest. Dat betekent dat de mest in de stal zo snel mogelijk moet worden afgevoerd naar de vergister. Hierdoor wordt de emissie van stalgassen (ammoniak en methaan) aanzienlijk beperkt. De vergister produceert digestaat. Door dit digestaat effectief toe te passen als bemestingsmiddel, onder meer als vervanger van kunstmest, verminderd de aanvoer van

stikstof op de bedrijven en besparen de bedrijven kosten. Door toepassing op het juiste moment in een voor bodem en opbrengst optimaal bemestingsplan, wordt het aanwezige stikstof beter voor de landbouwingloop behouden (in het gewas). Bij coöperatie IJskoud worden de bemestingswaarde en de externe effecten van toepassing van digestaat gemeten. Als vergisting en vervolgens het gebruik van digestaat leidt tot een betere kringloop van nutriënten, ontstaat een aantrekkelijk perspectief voor het energievraagstuk in Twente. Op dit moment wordt gewerkt aan de Regionale Energiestrategie Twente (RES-T). Mestvergisting kan een belangrijke bijdrage leveren aan de invulling van de regionale energievraag, als het ingezet kan worden als regulier onderdeel van de keten. Dus niet alleen voor het mestoverschot, maar in principe voor alle mest in Twente. Voor de verwerking van varkensmest wordt thans gewerkt aan een grote installatie in Zenderen. Als vergisting breed ingezet wordt in het kader van de RES-T, zijn in Twente enkele van dit soort installaties nodig. Dit leidt tot nieuwe ketens en nieuwe verdienmodellen met een maatschappelijk rendement op de volgende terreinen:

- Vermindering uitstoot ammoniak/stikstof door veehouderijen.
- Vermindering aanvoer stikstof via kunstmest naar de regio.
- Verbetering bodemgezondheid, minder af- en uitspoeling naar oppervlakte- en grondwater.
- Klimaat:
  - Vermindering methaanuitstoot veehouderijen.
  - Groen gas als alternatief voor aardgas in Twente.
  - Verminderde CO2 uitstoot productie en transport kunstmest, door minder gebruik kunstmest.

In de proeftuin 'regionale aanwending organische stof' wordt compost gebruikt om het organische stof gehalte in de bodem te verhogen. In deze proeftuin gaat het om compost gemaakt van het GFT-afval van Twentse huishoudens. Nu wordt dit compost buiten Twente afgezet. Tegelijkertijd wordt thans compost uit Duitsland aangevoerd, omdat dit meetelt voor de mestboekhouding in Nederland. De proef vindt in eerste instantie plaats in waterwingebieden. Compost kan in combinatie met producten uit mestverwerking ingezet worden voor een optimaal gebruik van nutriënten en organische stof in de regio. Toepassing van eigen regionale compost heeft meerdere voordelen:

- Beter vasthouden van nutriënten in de bodem.
- Vermindering uitspoeling nutriënten naar het grondwater, bescherming van drinkwaterbronnen.
- Beter vasthouden van water, droge zandgronden beter bestand tegen droge perioden.
- Verbetering gebruik aanwezige voorraden organische stof in de regio.
- Klimaat:
  - Kleinere transportafstanden compost.
  - Opbouw koolstofvoorraad in de bodem.
  - Mogelijk minder aanvoer kunstmest noodzakelijk door betere benutting van de voorraad nutriënten in de bodem.

Deze proeftuin is samen met een aantal andere proeftuinen een basis om een systeem van 'carbon credits' in Twente te ontwikkelen. Dit zal eerst op vrijwillige basis zijn, dat wil zeggen dat bedrijven hun uitstoot op vrijwillige basis compenseren door boeren een vergoeding te geven voor opbouw van de koolstofvoorraad in de bodem. Mogelijk kan in de toekomst dan aangehaakt worden op een landelijk systeem van carbon credits. Ideaalbeeld is dat ook consumenten hun CO2 uitstoot, bijvoorbeeld bij vliegreizen, regionaal kunnen compenseren. Dit stimuleert de verbinding boer-burger en maakt de consumenten meer bewust van hun omgeving.